

Revista de Catalunya, 145

Alfons Quintà: <i>França i la protecció de les llengües</i>	3.
REALITATS	
Pere Tobaruela i Martínez i Joan Tort i Donada: <i>Enric Lluch: la geografia com a pedagogia del món</i>	9.
Coral Cuadrada: <i>Dones i naturalesa a les societats antigues i medievals: arguments per a la submissió del treball femení</i>	22.
REVISTA DE LES ARTS	
Pilar Vélez: <i>Un segle de joies a Catalunya. Lectures d'una exposició</i>	35.
Joaquim Romaguera i Ramió: <i>Josep Ferrater i Móra, escriptor cinematogràfic i cineasta</i>	53.
REVISTA DELS LLIBRES	
Julià Guillamon: <i>Costums urbans. De la contracultura a la Barcelona postolímpica</i>	77.
Aina Moll: <i>El "Diccionari" de l'Institut. Aproximació a una altra aproximació (III)</i>	96.
Rafel Torner i Guinart: <i>Liberalisme contra normalització lingüística? Llibertat a favor de normalitat! (I)</i>	132.
Jordi Albertí i Oriol: <i>Gabriel Alomar i la revista "Futurisme" (1907)</i>	151.
Guia de lectura:	169.
Antoni Bosch i Veciana, Pep Valsalobre	

Revista de Catalunya, 145

Revista de Catalunya,

 145.

Nova etapa: novembre de 1999.

El "Diccionari" de l'Institut.
Aproximació a una altra aproximació (III)

Aina Moll

8. Introducció i manteniment d'estrangerismes (ps. 38-40)

El criteri adoptat per la Secció Filològica sobre aquest punt, que els crítics reproduïen, és: "Un cop acceptat i adaptat a l'estructura gràfica i fonològica de la llengua, el manlleu ja és un mot català, per la qual cosa no ha de dur indicació de la llengua d'origen. Els manlleus no adaptats, en canvi, han de dur indicació de la llengua d'origen." És un criteri diferent del que es va seguir al *DFabra* (que els marcava tots) i que el *DGEC* va mantenir en gran part, però és perfectament defensible.

Els crítics no diuen si estan o no d'acord amb el canvi de criteri, però afirmen: "Ja des d'aqueix mateix punt comencem a detectar incoherències", i en presenten una llista que des del meu punt de vista conté encerts, errors i exemples que són encertats o no, segons com es miren.

Em sembla evident que s'erren quant als tres primers mots que presenten: *armadillo*, *peso* i *tabasco*, marcats com a castellans. Precisament perquè "són acceptats així per les llengües europees del nostre

entorn", com a "realitats pròpies de països hispanoparlants", i que "no presenten cap tret ortogràfic o fònic aliè al nostre sistema", la marca *cast* [ellà] és indispensable per a garantir-ne la correcta pronúncia castellana. En canvi, qui vulgui emprar *gamberro*, *guapo* o *trago*, admesos com a manlleus del castellà, n'ha d'adaptar la pronúncia al català, segons el propi dialecte.

També s'erren quant a *kyrieleison*, del qual diuen: "Menys motiu [que en el cas de *kappa* o de *kamikaze*] hi ha per a mantenir, també sense marca de llengua de procedència, però sí amb la de POP., 'popular', la grafia *kyrieleison*, que no és ni carn ni peix. Per a ésser popular, li sobra la *y* etimològica [i la *k*] i, fins i tot, la *-s-* simple intervocàlica, que se sol pronunciar *-ss-* o *-ix-*. I per a grafies etimològiques caldria transcriure'l correctament com a hel·lenisme (*kyrie eleison*).". La grafia criticada, coincidint amb la del *DCVB* i el *DECLC*, és la correcta, i s'ha de mantenir, perquè es tracta d'una expressió presa de la litúrgia, que no seria reconeguda en el mot adaptat **quirieleisson*. Ara bé, Corromines en dona la definició "Cant dels oficis mortuoris [...]; i també abreujat com a *kíries*", mentre Moll distingeix entre l'entrada "*kyries* m. pl. Passatge del començament de la missa en el qual el sacerdot repeteix sis vegades *Kyrie eleison* i tres vegades *Christe eleison*", i l'entrada "*kyrieleison* m. 1, familiarment, cant dels enterraments dels oficis de morts" (la segona accepció és la dita popular mallorquina *perdre es kyrieleison*). El *DRAE* fa la mateixa distinció entre "*kirie* m. Invocación que se hace al Señor llamándole con esta palabra griega, al principio de la misa, tras el introito" i "*kirieleisón* m. kirie || 2. fam [iliarmente]. Canto de los entierros y oficios de difuntos". Crec que caldria seguir en el *DIEC* la formulació del *DCVB*, o almenys introduir el significat dels *kyries* com a primera accepció de *kyrieleison* —si bé no l'he sentit emprar mai amb aquest valor—, ja que és aquest passatge de la missa el que ha donat lloc a l'extensió popular de significat.

Estic d'acord que caldria marcar com a estrangerismes *kamikaze* —ja que en coneixem l'origen japonès— i *fouling*; i potser també *kappa*, tot i que la definició n'indica prou l'origen grec, però no veig quina marca hauríem de posar a *khàzar* (del qual tant la forma com la definició indiquen prou clarament el caràcter estranger), si no sabem d'on ve —el que potser convindria és prescindir-ne, en un diccionari gene-

ral. *Kremlin*, no cal dir-ho, està ben marcat: els parlants coneixen “el Kremlin”, però dubto que coneguin el significat exacte del mot —i d'altra banda, la coneixença d'un mot estranger per part del públic no dispensa el lexicògraf de marcar-ne el caràcter.

Quant a *criquet* i *foxtrot*, estan bé sense marca si se'ls considera totalment adaptats al català —i a la pronúncia catalana—; si es pretén que es pronunciiïn amb l'accent damunt la *i* i amb manteniment arreu de la *o* àtona, respectivament, caldrà marcar-los com a anglicismes.

Pel que fa a la tapa del motor de l'automòbil, no sabria triar entre *capó* i *capot*. I no consignaria ni *pòlie* ni *polié*: no fa cap falta en un diccionari general, i més val que s'hi barallin els especialistes.

Les locucions llatines

Les locucions llatines mereixen capítol a part. No són manlleus, sinó expressions que, per efecte de segles de formació acadèmica i d'actuació professional en llengua llatina, han format part, en gran nombre, del repertori lingüístic de les persones cultes del món occidental, que les escriuen i les diuen en llatí. A dreta llei, no s'haurien d'incloure en els diccionaris de les llengües romàniques sinó molt rarament, en funció del seu rendiment en la llengua popular o literària: és el que fan, entre altres, Moll —i, òbviament, Coromines—, María Moliner i Paul Robert [al diccionari d'aquest —*Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, popularment, *Le Robert*— trobareu, p. e., *statu quo*, amb indicació de la pronúncia —segons l'ortografia francesa: “*statu-ko* ou *statu-quowo*”—, datació (1742), definició, citacions de Victor Hugo i de Stendhal, la subentrada *statu quo ante*, amb definició, i *maintenir le statu quo*, que remet a *reconduire*, cit. 3, on es troba una citació de Camus]. És difícil, però de prescindir-ne quan són tan abundants encara, especialment en el llenguatge jurídic (fins fa quatre dies, els juristes treballaven en llatí) i en discursos, escrits i actes solemnes, i fins i tot en la conversa de persones cultes que volen demostrar que ho són. Per això és natural que un diccionari acadèmic les inclogui. Cal, però, fer-ne una selecció acurada i, sobretot, assegurar-se'n la comprensió i l'ús correcte per part d'uns parlants que ja no

tenen l'hàbit de llegir, i menys d'escriure, en llatí: avui, fins i tot la majoria de gent culta ja no en sap, i rarament s'utilitzen correctament fórmules tan “corrents” com *statu quo*, o *mutatis mutandis*, o noms llatins d'institucions com *Caritas* o *Sanitas*, si s'escriuen sense accent.

Fabra optà per escriure-les amb grafia catalana: *ad hòminem, ad libitum* (i el *DRAE* ho fa encara ara amb grafia castellana), la qual cosa resol el problema pel que fa a la lectura, però no a l'escriptura, que cal mantenir amb grafia llatina. En el *DIEC* s'ha optat per la solució contrària, de manera que n'assegura la correcció en l'ús escrit, que és el que fa en general el diccionari, però no en l'ús oral. Personalment, seria partidària de reunir-les en una llista a part, tot mantenint-les en el cos del diccionari —en la forma correcta llatina—, amb la marca *llat.* ‘llatinisme’ i remissió al mot corresponent de la llista de l'annex —la qual hauria d'orientar sobre la pronúncia, sia a l'entrada (*némine discrepante*, p. e.), sia com a informació complementària, abans de la definició (*nemine discrepante (némine discrepante)*). I caldria, en efecte, ampliar-ne la nòmina amb les que se citen a l'*Aproximació* i segurament amb algunes altres —la selecció del *DRAE*, força més abundosa que la del *DIEC*, sembla feta amb encert.

III. LA INTERVENCIÓ DEL “DIEC” EN ELS CONTINGUTS DEL CORPUS

a) Canvis en la forma o la representació dels mots

1. Mots composts amb mots originàriament començats per s + consonant (ps. 40-42)

Segons els quatre crítics, “la introducció d'una *e* en mots del tipus *infrastructura* (ara *infraestructura*) ha estat, per l'abast que té i pel vaivé de la norma, una de les novetats gràfiques de més repercussió i, sense cap mena de dubte, al nostre entendre, de més desencert”. Hi estic d'acord quant al fet i a la primera de les causes indicades, però no quant a la segona, i menys encara en això del “desencert”.

Estic segura, d'altra banda, que ells són en bona part responsables d'aquesta repercussió, o almenys del clima hostil a la Secció Filològica que se n'ha després. Si Josep Ferrer, Lluís Marquet i Juli Moll s'haguessin adreçat a la SF en el moment de la publicació de la norma, el gener de 1992, s'haurien pogut estalviar la llarga preparació d'"una crítica exhaustiva dels resultats a què aboca la nova posició de la Secció Filològica i una proposta explícita de regulació" (nota 50, p. 41) i la recollida de 84 signatures en suport d'una petició —inútil, per tardana— de "reconsideració de la norma oficial"; i tots ens hauríem estalviat l'enrenou que n'ha derivat. Vaig dir el que pensava de tot això en l'article d'"El País" que he esmentat en la *Justificació* d'aquest comentari, i no tinc motius per a canviar-ne ni un mot.

[Ho transcriu literalment: "Como en toda polémica, ha habido errores, si no culpas, por una parte y por otra. Por parte del IEC, y más concretamente de su Sección Filológica, sin duda ha sido un error no contestar a determinadas críticas, sobre todo a las de un grupo de 84 lingüistas que en marzo de 1995 le envió un largo documento sobre la modificación (de la norma en cuestión) y le pidió la apertura de un diálogo de cara a su reconsideración. La negativa de la SF, mediante una correcta carta del presidente, ha sido sacada ahora a relucir en términos muy duros, y puede haber dado lugar a unas acusaciones de «bunkerización» —lanzadas a mi entender con excesiva alegría—, que han atraído hacia las «víctimas» las simpatías de un público poco informado que, con razón, no perdona la soberbia. Pero [...] los 84 lingüistas citados, que publicaron su texto en la «Revista de Catalunya» acompañado de la carta de respuesta del presidente de la SF, ¿no pecaban de cierta soberbia, al pretender el diálogo con la SF dos años y medio después de publicada la norma? ¿Por qué no lo solicitaron en el momento de su publicación?"]

Parlem, en canvi, del "vaivé de la norma". Com molt bé diuen, no és una norma de Fabra, sinó "establerta per la GEC i, per tant, pel DGEC", que "fou recollida unànimement" i aplicada en obres i treballs científics; és ver igualment que la SF anà aprovant, un per un, molts d'aquests mots i els recollí en el *Suplement al "Diccionari de la llengua catalana"* (que oficialitzava en bloc un munt de canvis fets al llarg de molts anys), i que "als dos anys justs, el 17 de gener de 1992", va publicar el document *Sobre la grafia dels compostos i derivats de mots*

que presenten etimològicament una essa inicial seguida de consonant, que "establia uns criteris nous". D'aleshores ençà, no hi ha hagut cap canvi real de la norma. Només davant les acusacions contingudes en el document avalat pels 84 professionals (*Reflexions entorn d'una norma inaplicable de l'Institut d'Estudis Catalans*, "Revista de Catalunya", núm. 98), que es repeteixen a l'*Aproximació*, la Secció Filològica la reformulà, per fer-la més entenedora als qui no l'entenien —o no la volien entendre. De fet, doncs, no hi ha hagut "vaivé de la norma" (n'hi hauria hagut si la SF hagués accedit a la petició de reconsiderar-la): en tota la història de l'Institut d'Estudis Catalans com a acadèmia de la llengua, hi ha hagut una única norma sobre aquests mots, que és la que es formulà l'any 1992 i que s'aplica actualment. I estic segura que perdurarà, encara que se'n busqui novament una formulació més simple.

Sens dubte, l'elaboració del *DIEC* obligà la SF a enfrontar-se amb la complexitat del problema, al mateix temps que li ofería una oportunitat única de modificar la norma que se seguia, ja que tots els canvis que la reforma exigia quedarien consignats en el lloc corresponent del diccionari, i optà per assumir una tasca que sabia difícil i arriscada (jo no era membre de l'IEC aleshores, però segurament hauria compartit aquest punt de vista). No ens ha d'estranyar l'oposició de gent que aplicava amb naturalitat l'antiga norma i es resisteix a canviar d'hàbit, i que troba suport en quatre crítics prestigiosos —avalats per vuitanta-quatre més—, encara que els arguments i les preguntes que aquests plantegen contenen elements sofisticats o caricaturitzants.

En efecte, com a bons professionals, els autors de l'*Aproximació* no poden ignorar la diferència que hi ha, quant a "disponibilitat i productivitat", entre un prefix "viu" (plenament rendible) com *anti-*, *auto-*, *mono-*, *bi-*, *macro-*, *mini-*, *super-*, *infra-* etc., que qualsevol parlant no especialitzat reconeixerà i fins i tot emprarà espontàniament per a "crear" mots nous [fixem-nos que en molts casos són prefixos cultes difosos modernament, amb gran força creadora: qualsevol parlant diu amb naturalitat *minibar*, *minivacances*, *mininegoci*, *mini...* qualsevol cosa, o es manifesta *supercontent*, *supertrist*, *superempipat* etc.], i un altre (com *atmo-*, *endo-*, *exo-*, *hemi-*, etc.) que, essent rendible i disponible en un o més camps de la ciència, no té força creadora en el llenguatge comú.

Ni poden ignorar tampoc l'existència d'un tipus de prefix (com *sub-*) que té força creadora, però que apareix fixat, "paralitzat", en combinacions que hem pres del llatí (*subjecte, subjuntiu, subrogar, substància, substitut...*), en les quals no sempre el parlant reconeix el valor del prefix (*subsidi*), o que substitueixen un mot esdevingut fòssil (*submergir*).

Un mestre que tingui en compte aquests fets elementals farà entendre als alumnes d'ESO, sense gaire dificultat, aquesta norma que Marquet i companyia consideren tan "desgavellada". I un cop entesa, sens dubte hi haurà nois capaços de descobrir pel seu compte la causa de la diferència de grafia entre *astable* i *metastable*, amb prefixos "no disponibles per a tothom" —molt poc productiu, el primer, per la seva escassa consistència fònica— i *monoestable* i *biestable*, formats amb prefixos "vius", encara que tots quatre siguin composts amb el mot *estable*; d'explicar que el motiu del tractament diferent de *macroestructura* i *endosquelet* no s'ha de buscar en *estructura* i *esquelet* sinó en la vitalitat dels respectius prefixos, o de justificar correctament la grafia d'*atmosfera* i *biosfera*, o d'*hemisferi*, enfront de *semiesfera* (compareu *hemicycle* i *semicercle*). Davant dos casos aparentment contradictoris (només *aparentment*, salvant errors o badades, sempre possibles), que consultin el *Gran DGEC*, i veuran que dona com a etimologia de *substància* i *substrat*, p. e., els mots llatins corresponents, mentre dels mots formats amb un prefix viu i un mot català [Esteve i companyia ho expressen amb la fórmula "per dos elements patrimonials catalans", més precisa, sens dubte, que han deduït —suposo que sense gaire esforç— "a la vista dels exemples"], només en cita l'element principal ("*subespècie* (de *espècie*)", o no en diu res (*subespai, subestació, subespontani*). Per cert, també hi descobriren les formes sufixades *-spasme, -sclerosi* i *-stàtic, -stàtica*, exemplificades precisament amb els compostos *cardiospasme, arteriosclerosi* i *aerostàtic*, que deixen una mica en ridícul l'argumentació dels quatre crítics sobre aquests mots.

No seguiré. Amb l'única excepció d'*autostop* i *autostopista*, en què des del meu punt de vista tenen tota la raó, totes les formes que treuen a rotlló —i altres que hi podrien treure— són justificables o, pel cap baix, defensables.

2. El guionet en els noms composts (ps. 42-44)

Heus ací un altre cavall de batalla —que ve a ser el mateix del punt anterior, però de més abast.

És veritat que no hi havia una norma clara respecte dels mots en què els dos —o més— elements s'unien amb un guionet, però la gent s'havia acostumat a escriure'ls tal com els trobava en el diccionari, i era d'esperar una certa resistència a la seva regulació (fos la que fos). També en aquest cas, la decisió era difícil i arriscada, i el *DIEC* oferia una oportunitat única de posar-la a l'abast del públic de manera exhaustiva, substituint per la forma modificada segons la nova norma tots els mots inventariats que en resultarien afectats. La SF la va prendre, doncs, amb prou temps per poder aplicar-la des de la primera pàgina del *Diccionari*, i dos fets que retreuen els crítics —el retard en la publicació de la norma fins que l'aparició del *DIEC* la va fer inajornable, i el manteniment del nom oficial de la Secció Històrico-Arqueològica— demostren que la resistència va ser forta, fins i tot a l'interior de l'IEC.

També en aquest cas, ells l'han fomentada intensament. No sé si van inventar o si han pres d'altri això de la confusió, amb "matisos tragicòmics", de possibles composts com *exportador* ("d'un virus", diuen: encara bo que no concreten "de la SIDA", com ha circulat sovint), *exprès* (se sol afegir "d'ETA", quan es fa aquesta broma) o *exterminòleg*, i d'altres menys punyents, però igualment rebuscats, com *exponent*, *excomunicador*, *exactor*, *excentrista* etc., que "la Secció Filològica no ha previst" —i no pas "per les presses". En lloc de fomentar l'ús abusiu d'aquest prefix —que sovint em fa pensar en un senyor que havia tingut una pila de càrrecs abans de la guerra i, en signar un autògraf molts anys després, en va consignar la llista: *ex...*, *ex...*, *ex...* i va acabar: *Ecs!*—, farien bé d'advertir el públic de la conveniència de substituir, en molts casos amb avantatge, el prefix *ex-* per l'adjectiu *antic* o l'expressió "*que ha estat*". És cert que algú amb poca sensibilitat lingüística pot pensar que la definició del *DFabra* ("*ex-*, prefix que forma noms que denoten que algú ha estat tal cosa i ara no ho és. Ex.: *ex-diputat, ex-ministre*"), reproduïda literalment en el *DIEC*, autoritza els abusos; i encara que els exemples són prou explícits, seria comprensible que la critiqueu sin, però no en diuen ni un mot. El *DGEC* la va corregir precisant, en lloc

de “que algú ha estat tal cosa”, “... que algú ha cessat d'un càrrec, que ja no té una situació de privilegi, de prestigi, etc.” [El *Gran DGEC* fa precedir l'entrada *ex-* de la “marca *DIEC*” —i és just, ja que suprimeix el guionet dels exemples—, però la defineix en l'essencial com el *DGEC*: “Prefix, del llatí *ex*, que denota que algú ha cessat d'un càrrec, que ja no té una situació de privilegi, de prestigi, etc. Ex.: *exdiputat*, *excatedràtic*.”]

Aquesta formulació del *DGEC* exclou sense cap mena de dubte els composts “tragicòmics” esmentats —tret que es consideri que la condició de pres o de portador d'un virus correspon a una situació de privilegi—, però s'ha quedat curta davant la gran extensió de l'ús del prefix. No hi entrarien, per exemple, *exmarit*, i *exdona*, molt usats popularment, no inventariats pel *DIEC* però que segurament arribaran a entrar-hi —és curiós que el *Gran DGEC*, que tampoc no els inclou, consigna l'entrada *ex*, reducció popular dels corresponents composts al simple prefix, com a “m. i f.”, amb aquests dos significats i el de **exclergue*.

[El *DRAE* escriu el prefix separat del nom i en dóna una definició més matisada —“*Prep. que, antepuesta a nombres de dignidades o cargos, denota que los tuvo y ya no los tiene la persona de quien se habla*, v. gr. *EX provincial*, *EX ministro* | 2. *También se antepone a otros nombres y adjetivos de persona, para indicar que esta ha dejado de ser lo que aquellos significan: EX discípulo, EX monárquico*”—; però aquesta solució no és tampoc plenament satisfactòria, ja que, encara que en l'origen sigui una preposició llatina, *ex* només funciona com a prefix.]

Si bé la Secció Filològica només es responsabilitza dels composts que ha acollit en el *DIEC*, *ex-*, *pre-*, *pro-*, *anti-*, *ultra-* etc. són prefixos rendibles, disponibles per a qualsevol parlant per a formar, segons la norma, qualsevol compost. La sensibilitat lingüística dels parlants, i sobretot dels professionals —ensenyants, escriptors, correctors...—, els farà evitar *ex-* quan pugui donar lloc a grups de consonants no habituals en català, i cercar altres expressions més genuïnes. L'escola ha d'ensenyar, però, que *ex-* és equivalent d'*ha estat*, no de *va ser*: un *exalcalde* és un senyor que “*ha estat* alcalde”; si parlem d'un mort, no el mencionarem com a “*ex-*”, sinó com a persona que “*va ser* alcalde”; i un senyor que “*va ser* ponent” —de la Constitució, p. e.— no és un

**exponent*: ell encara és viu, però la ponència ja és història. Alguns dels composts que els autors de l'*Aproximació* presenten com a absurdament possibles, són inviàbles per aquest motiu.

No cal dir que també és preferible recórrer a *antic* o a *que ha estat* davant “un sintagma lexicalitzat del tipus *alt càrrec*, *conseller en cap*, *primer ministre*” i els altres casos que esmenten com “encara pitjors”, ja que “la impressió d'afectar només el primer dels elements” no s'evita amb un guionet —i ningú no ha proposat mai de posar-n'hi dos o tres.

Quant als casos, no prevists per la SF, dels prefixos que s'anteposen a noms propis, queden a criteri dels parlants, o dels especialistes en la matèria. Personalment, escriuria *Prepirineu* (entenc que designa una regió amb personalitat pròpia: no hi ha **post-Pirineu*) i l'adjectiu corresponent *prepirinenc*, *-a*, però escriuria separatament —o amb guionet— el prefix en *pro Núñez*, *pro Van Gal*, *anti Van Gal* i altres “invençions” populars de vida previsiblement efímera.

Els “casos aïllats amb solucions desconcertants”: *ciència-ficció* és, en efecte, “un anglicisme sintàctic cru”, que des del meu punt de vista s'hauria pogut catalanitzar tal com ells diuen; posat que s'accepta, el guionet no m'hi fa nosa. *Ratapinyada* i les seves variants (*ratapenada*, *ratpenat*, *ratapinyarda*, *ratpinyat*, *ratapenella* etc., el *DCVB* en recull divuit): atès que no hi ha tradició d'escriure'ls en dos mots separats i que en tots els casos el segon element del compost és inexistent en català com a mot independent —excepte *penat* ‘penós’, que no hi té res a veure—, em sembla bé que s'escriguin segons la regla general, encara que això suposi a la llarga la desaparició dels plurals *rates pinyades* etc. (almenys en la llengua escrita) i la generalització de *ratapinyades* etc., molt usats també.

Prefix *sots-*: no crec que el guionet fos suficient per a preservar la sonoritat de la *s* final del prefix quan va seguida de vocal. La distinció entre [s] i [z] corre greu perill, que només una intensa acció didàctica podrà combatre —ja no sols se'n confon la pronúncia en mots com *confusió* i *impressió*, malgrat la grafia inequívoca, sinó que tot sovint sentim en els mitjans de comunicació *incendi*, *incentiu*, *precís* etc., amb essa sonora, o *precisió* pronunciat [prezió], i fins i tot enllaços (*els homes*, *les illes*) amb essa sorda. Amb guionet o sense, *sots-* serà pro-

nunciat correctament —mentre sigui reconegut com a prefix— pels parlants que coneguin i apliquin bé la norma.

Finalment, en “els composts a la manera culta que fins ara unien els dos elements amb guionet”, els avantatges de la simplificació, que els crítics reconeixen, són molt superiors als inconvenients que poden presentar certs composts fins que ens hi hàgim acostumat: veig que a la llista de grafies “poc menys que grotesques” —*concavoconvex, jurídicoadministratiu, científicotècnic*— no hi figura *sociolingüístic*, que és del mateix tipus, però molt més recent, i que tothom ha acceptat amb naturalitat (en el moment que la sociolingüística prengué força entre nosaltres, algú en feia brometa parlant de *sucio*-lingüística, però el que li feia nosa no era la forma del compost, sinó el seu contingut). En realitat, en aquests composts, el guionet resultava redundant: la *o* final del primer element, que no es troba en els adjectius aïllats, ja servia de nexa d'unió. Quant a la distinció que fan —i que no figura als diccionaris— entre *hispano-americà* i *hispanoamericà*, *italo-albanès* i *italo-albanès* etc., és innecessària —sempre es tracta de la suma dels dos components, amb idèntic valor—; com a màxim, es poden considerar accepcions diferents (que depenen del context) del mateix compost.

3. Mots amb els dígrafs *tl*/*tll* (ps. 44-45)

Respecte de les “formes en *-tl-* del tipus *ametla* o *espatla*, que ara tenen entrada com a secundàries de les grafies amb *-tll-* (*ametlla*, *espatlla*)”, Juli Moll i companyia en discuteixen, més que l'admissió en si, que aquesta “en les pàgines introductòries del *DIEC* no s'esmenta ni poc ni gens” —en realitat, però, es poden considerar incloses en els casos de dobles entrades en què “s'han mantingut totes dues formes o la qüestió ha quedat en estudi, amb la intenció de resoldre-les per a noves edicions” [*DIEC*, *Introducció*, p. XXXVIII, punt 7]— i que “el canvi s'aplica sense cap mena de sistematicitat, capritxosament”. Per demostrar-ho, fan “un repàs per ordre ortogràfic” dels mots grafats amb *-tll-* i comproven, per exemple, que “no té entrada en *tl* ni un sol representant de la família de *batlle*”, que “*espatla*, *respatler* i *respatlera* són els únics representants de llur paradigma; debades cercaríem un reguitzell

de formes emparentades com *espatlador*, *espatladura*, *espatlam* [etc., fins a un total de quinze]”, o que “el baleàric *guàtlera* té millor sort que els corresponents valencians: ni *guatla* ni *guatlot* són recollits”.

Ara bé, aquests dígrafs són resultat de l'evolució de mots d'origen divers (*ametlla* < ll. AMYGDALA, pres del grec; *guatlla* < baix ll. QUACCOLA, pres del germànic; *batlle* < ll. BAJULU, *motlle* i *rotlle* —o *motllo* i *rotllo*, que Coromines considera preferents— < ll. MODULU, i ROTULU, respectivament; *vetllar* < ll. VIGILARE etc.) que en les llengües romàniques han seguit peripècies particulars i han donat lloc a resultats diversos (p. e., cast. *almendra*, *molde*, *rollo*, *velar*; francès *amande*, *moule*, *caille* ‘*guatlla*’, *veiller* etc.), molts dels quals es troben també en les variants dialectals catalanes o en català antic. La nostra grafia s'ajusta per a tots aquests casos a la que correspondria als mots derivats de diminutius llatins formats amb el sufix *-ULUS* -*A* -*UM* afegeït a radicals acabats en *T* (cas de *rotlle* o d'*espatlla*), i la pronúncia en català modern és d'ela doble, palatalitzada en els parlars de quasi tot el Principat i sense palatalitzar a les Illes, País Valencià, terres de l'Ebre i l'Alguer. No seria just, per tant, generalitzar *tll* com a única grafia, i resultaria excessiu fer entrar en el *DIEC* totes les variants “paradigmàtiques” *tll/tl* (em sembla absurd que els crítics ho pretenguin). La millor solució seria, al meu veure, la doble entrada dels mots “caps de família” (*ametlla* o *ametla*, *vetllar* o *vetlar* etc.), cosa que no es fa en el *DIEC* —i sí en el *DCVB* i, per a altres casos, en el *DRAE*—, però l'excepció es justifica pel gran nombre de mots que en són afectats. Això permetria limitar les entrades secundàries a aquests mots (*batlle* = *batlle*, *espatla* = *espatlla*, *guatla* = *guatlla*) i als derivats “unilaterals” que es consideri adient de mantenir, com *guàtlera*, *guatlot*, *revetler* -*era*, *vetllaire* etc.

4. Els composts amb *-rere/rere-*

A la fi trobem una aprovació sense reticències! “La Secció Filològica ha encertat plenament” en unificar les formes en *-rere/rere-* (entrades erròniament amb *a* en el *DFabra*), i “la unificació [...] s'ha aplicat sistemàticament a tots els mots afectats”. D'acord.

5. Mots sense síncope de -a- davant r- [sic]

Segona aprovació: "Igualment plausible és el canvi aplicat a formes com *cargol* o *carbassa* i derivats, que ara remetent a *caragol* i *carabassa* i derivats, etc., cosa que no havia gosat fer el *DGEC*, massa aferrat, en aquest cas, al *DFabra* [el *Gran DGEC* encara no gosa: tot i que duu els mots *cargol* i *caragol*, *carbassa* i *carabassa* amb la «marca *DIEC*», manté com a entrades principals les formes que presenten síncope]. També ací el *DIEC* s'ha decantat assenyadament per la forma etimològica i pel respecte a la majoria dels dialectes catalans, sense desdir, però, el central, en el qual el fenomen pot equiparar-se a d'altres casos com *escarabat*, *però*, *taronja*, [...], generalment pronunciats *escarbat*, *pro*, *tronja* [...]."

Immediatament, però, retreuen que "el *DIEC* no ha estat capaç d'actuar en conseqüència en l'interior dels articles", ja que "en les definicions encara es troben força casos de *cargol*". En donen exemples que, en efecte, presenten badades —només, però, si són involuntaris: no oblidem que les formes secundàries són admissibles sense reserves. Però ells han badat més en no adonar-se que en *cargol* i *carbassa* la síncope es produeix *darrere r-*, igual que en *escarbat*: com que el *DFabra* ja recull en aquest cas la forma plena *escarabat* i omet la sincopada (que el *DIEC* tampoc no recull, però que per coherència hauria de recollir), *escarbat* ha estat tingut per incorrecte, igual que els mots que en el dialecte central presenten síncope *davant -r* i que no han estat mai admesos: *esprít*, *pro*, *tronja*, *vritat*, etc.

6. La -nn- dels anglicismes (p. 46)

Tot considerant que la simplificació de -nn- en -n- simple en els anglicismes (*esca(n)ner*, *ten(n)is* etc.), "és l'incertada", els autors de l'*Aproximació* afirmen que aquest és "un dels punts de reforma ortogràfica que frega la volubilitat", ja que després d'haver aprovat, d'acord amb el *TERMCAT*, i publicat en el *DIEC*, *escàner* i *espinàquer*, a la segona reimpressió d'aquest la SF "canvia de criteri i simplifica la grafia en una ena simple (*escàner* i *espinàquer*)", i això —diuen— "no re-

sulta gens seriós", sobretot perquè es fa "a més, amb una modificació ben sorprenent": mentre els mots esmentats "s'escriuen ara amb -n- simple i només amb -n- simple, *tennis* i els seus derivats (*tennista*, *tennístic*) es mantenen amb -nn- com a forma preferent, i admeten la representació *tenis*, *tenista*, *tenístic* com a formes secundàries". I encara, "la troca s'acaba d'embolicar perquè *frontenis* ara només pot escriure's amb -n- simple" i "com que el *DIEC* no recull cap derivat de *frontenis*, resta en suspens si els seus derivats s'han d'escriure amb -n-, d'acord amb el model del mot primitiu *frontenis*, o preferentment amb -nn-, segons l'exemple dels derivats de *tennis*".

És evident que en l'adaptació catalana dels anglicismes esmentats —com en el cas de *túnel*, que els crítics també esmenten, i per la raó que donen— a la -nn- correspon una -n- simple (escriure'ls amb -nn- exigiria la marca d'anglicisme). És llàstima, per tant, que es produís una badada per part de la SF i del *TERMCAT*, i que no es corregís fins a la segona reimpressió del *DIEC* (però val més tard que mai). Fins aquí, tenen raó, i qualsevol lector els la donarà, sobretot si sap o descobreix que ja el *DFabra*, i després els altres diccionaris —*DCVB*, *DECLC*, *DGEC*—, presenten *tenis* i els seus derivats amb una sola *n*. Però la troca l'emboliquen ells, amb això dels derivats: què vol dir, que "queda en suspens" la grafia dels derivats de *frontenis*? Posat que aquest té una forma única, amb una sola ena, és així que s'han d'escriure els derivats, que són al mateix temps derivats de *tenis*, inclòs en el *DIEC* com a forma secundària de *tennis* (i recordem, una vegada més, que "forma secundària" no vol dir "forma prohibida").

Tanmateix, és veritat que aquest tractament de *tennis* resulta, d'entrada, sorprenent. Però qui consulti el *Diccionari de freqüències* extret del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana [Joaquim Rafel i Fonatanals (dir.), *Diccionari de freqüències* 1, *Llengua no literària*; 2, *Llengua literària*; 3, *Dades globals*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998], descobrirà que ni en el corpus de la llengua literària (que conté 23.105.591 ocurrences), ni en el de la llengua no literària (28.554.142 ocurrences) no es troba un sol cas de *tenis* ni de cap derivat seu amb -n- simple, mentre de *tennis* se'n troben 128 i 113, respectivament, i de *tennista*, 10 en cada grup. Això vol dir que els usuaris no han consultat la grafia del mot en els diccionaris catalans (ni en el *DRAE*, que també

escriu *tenis*), sinó en un d'anglès o de francès (on es troba *tennis*, tot i que el terme anglès es considera manllevat del francès *tenez*) o l'han pres dels mitjans de comunicació. Aquesta "tradicció" justifica l'admissió excepcional de *tennis* i dels seus derivats directes en el *DIEC*, si bé convindria que la definició figurés a l'entrada *tenis* com a prioritària —perquè ho és, i per coherència amb la grafia dels altres derivats.

7. Mots d'origen llatí en *-um* i *-us* i llur adaptació catalana (ps. 46-48)

En aquest punt 7, els autors de l'*Aproximació* piquen amb la maça grossa, de manera, al meu entendre, totalment injustificada. Comencen explicant que "la *GEC* i el *DGEC* havien establert una tendència clara en els doblats [...] d'aquells mots acabats en les desinències llatinitzants *-um* i *-us* (*mínimum*, *pòdium*; *arquetipus*, *efebús*) en favor de la catalanització de la forma" (eliminant les terminacions), i sols "en aquells casos en què la reducció no era possible, per poca entitat fònica del mot o per confusió amb altres de preexistents, es mantenia la forma llatinitzant: *nevus* 'taques de la pell', *referendum*, *tipus*".

A continuació afirmen: "No sabem que la Secció Filològica hagi fet cap recomanació en aquest punt, però la conclusió que treu l'usuari de repassar les pàgines del diccionari acadèmic és, senzillament, que, de norma, no n'hi ha cap."

Per demostrar-ho, analitzen una pila de casos, agrupats segons una gradació en què la desqualificació va *in crescendo*. Després de verificar que en els "composts en *-tip* / *-tipus*, es recullen totes dues formes i es dona prioritat a la primera, la catalanitzada", i per tant, "semblaria que no hi ha problema de regularitat" (si bé en la "nòmina" troben a faltar *estratotip* i *ideotip*), constaten que en els noms dels núvols "no sols la tendència es capgira —hom podria al·legar que les formes en *-us* són internacionals i gairebé símbols inalterables—, sinó que en endinsar-nos en aquesta mateixa sèrie ens veiem envoltats en una nova nebulositat" —*altocúmulus* i *cirrocúmulus* admeten el doblat (*altocúmulus*, *cirrocúmulus*), i "*altostratus*, *cirrostratus* i *nimbostratus* són formes úniques, potser perquè, com hem apuntat més amunt, hom no ha volgut decidir si les formes *populars* haurien d'ésser amb e (*altoestrat*, *cirroestrat*,

nimboestrat) o sense". [Ara bé, si en lloc de persistir en la mania d'inventar hipòtesis —"semblaria, potser..."—, partissin del punt de vista del *DIEC*, veurien que, segons la norma que hem comentat més amunt, les formes "populars" d'aquests tres composts haurien de ser "sense e", atès que els corresponents prefixos no són plenament rendibles, però que és innecessari de catalanitzar-les en uns doblats que sense la seva dèria de la "nòmina" no trobarien a faltar, ja que de "populars" no en tenen, ni en tindrien, res.]

Però la cosa no acaba aquí, sinó que "la tempesta de contradiccions esclata ja quan hom comprova que el *TERMCAT* ha aprovat, amb el concurs de la Secció Filològica, que les denominacions catalanes dels núvols en els usos especialitzats seran exactament les llatines, reservant les catalanes per a 'àmbits de poca especialització o de caràcter divulgatiu"', de la qual cosa dedueixen que "caldrà escriure" *cumululus*, *altocumululus*, *stratocumululus* o bé *cúmul*, *estratocúmul* etc. i que queden excloses "formes mixtes" com *cúmulus*, *altocúmulus* etc.

Fals: segons el *diccionari acadèmic*, les formes en *-us* i les catalanitzades sense aquesta terminació són igualment catalanes, i el parlant pot triar lliurement la que vulgui —difícilment triarà *cúmul*, per exemple, que té altres accepcions més usuals en el llenguatge corrent. Les que no són catalanes són les llatines, reservades als especialistes —com els noms científics d'animals i plantes— i innecessàries en el diccionari general, tret que s'hi consignessin amb marca de llatanisme, com a termes científics equivalents als catalans corresponents.

Continuem: "L'embolic és similar en un altre subsistema, aquell en què la terminació *-ium* denota lloc." Hi distingeixen "quatre classes possibles de tractament": dues amb doblat, segons que la forma preferent sigui em *-ium* o en *-i*, i dues de forma única, en *-i* (*planetari*) o en *-ium* (*pandemòniium*), i afegeixen: "Precisament dins aquest pandemòniium de tractaments per a un mateix cas, l'usuari encara pot tenir més motius per a una confusió diabòlica" [*sic!*]. I quin exemple donen, per justificar una declaració tan contundent? Doncs, que "*vivàrium* és definit com el 'Lloc destinat per a tenir i criar animals, esp. terrestres' (per oposició a *aquàrium*)" i que "és en va que cercarem cap definició sota la veu *aquàrium*, perquè aquesta remet a *aquari*" (és a dir, obliga el pobre usuari a alçar la mirada, tres entrades més amunt!).

[De passada, anoten que, “ni que sigui en un altre aspecte que el que ací analitzem, caldria escatir quin paper té *terrari* en aquesta sèrie”. Quin problema! Tant el *DIEC* com el *DGEC* o el *Gran DGEC* els treuran de dubtes: en el *terrari* es tenen i crien “certs animals, com amfibis, rèptils i artròpodes” —els dos de la *GEC* afegeixen encara: “i altres animals que habiten principalment sobre el sòl, al seu interior o a vegades a l’aigua”, però l’afegitó no sembla pas especialment encertat.]

I la traca final: “No cal dir que si un subsistema tancat ja resulta caòtic, fora de tot paradigma difícilment podem esperar resultats més coherents. I, en efecte, un repàs ràpid ens en mostra de tots els colors.” Els “colors” són: a) forma llatinitzant prioritària (*diplococus* / *diplococ*, *pòdium* / *podí* etc.); b) forma catalanitzada prioritària (*carpí* / *carpinus*, *clon* / *clonus* etc.); c) forma única catalanitzada (*acin*, *coc* i derivats —*estreptococ*, *gonococ* etc.), i d) forma única llatinitzant (*detritus*, *escapus*, *critèrium*, *decòrum*).

Si consultem el *DGEC* —o el *Gran DGEC*—, veiem que uneix els grups a) i b) en un de sol, amb prioritat per a la “forma catalanitzada”; altrament, coincideix amb el *DIEC*, tret que hi afegeix alguns dobles en *-us* (*àcinus*, *coccus*), o viceversa (*sor*, al costat de *sorus*, no mencionat a l’*Aproximació*). No sembla, doncs, que hi hagi motiu per a tants escarafalls, sobretot tenint en compte que, tal com jo ho veig, el *DIEC* no fa pas curt, de dobles: més aviat “fa llarg”, ja que d’aquesta allau de cultismes especialitzats, no n’hi ha gaire que es puguin considerar usals en llenguatge corrent (a l’*Aproximació*, la majoria van acompanyats d’explicació, única forma, sens dubte, d’assegurar-ne la comprensió per part del públic). Si la selecció correspon als desitjos dels científics, benvinguda sigui, però des del punt de vista del lexicògraf, la majoria haurien d’anar amb forma única —llatinitzant o catalanitzada, segons els casos.

Per assegurar-me de no fer una afirmació gratuïta, he buscat en el *Diccionari de freqüències* tots els mots que ells esmenten, amb aquests resultats:

No hi ha cap ocurrència (ni en el corpus de llengua literària, ni en el de llengua no literària) dels mots següents: *efeb*; *ecotipus*, *fenotipus*; *altocúmulus*, *cirrocúmulus*, *estratocúmulus*; *clonus*; *solari*, *vivari*, *tabulari*; *sudatòrium*; *diplococ*, *mixococ*; *espècul*; *oïdi*; *pandemoni*.

Presenten doblet: *mínim* / *mínimum* i *nimbe* / *nimbus* amb predomini de la forma catalanitzada; *pòdium* / *podí*, *arquetipus* / *arquetip*, *genotipus* / *genotip*, *prototipus* / *prototip* i *aquàrium* / *aquari* amb predomini de la forma llatinitzant, i *tim* / *timus*, *tètan* / *tètanus*, *isqui* / *isquium* i *carpí* / *carpinus*, amb presència escassa i distribució equilibrada. La resta estan representats per una única forma: la catalanitzada en *ecotip*, *fenotip*, *clon*, *acin*, *planetari*, *terrari*, *sudatori* i *coc* i els seus compostos (*diplococ*, *enterococ*, *estafilococ*, *estreptococ*, *gonococ*), i la llatinitzant en tots els altres: *efebus*, *nevus*, *detritus*, *diplococus*; *referendum*, *decòrum*, *vivàrium*, *pandemòni*, *oïdi*, *critèrium*, *espèculum* i els noms de núvols, sense excepció: *cúmulus*, *altocúmulus*, *estratocúmulus*, *altostratus*, *cirrostratus*, *nimbostratus* (i també *cumulo-cirrus*, *cumulonimbus*) etc.

En els casos de *mínim* / *mínimum* i *nimbe* / *nimbus*, les dues formes tenen representació en el corpus de la llengua no literària i en el de la literària, si bé molt més gran en el primer grup —i en tots dos predomina la forma catalanitzada. En els altres casos, excepte *decòrum* i *espèculum*, on la proporció és inversa, la presència en el corpus de la llengua literària és molt minsa o inexistent. En resum: si exceptuem que en els compostos de *-tip* / *-tipus* l’ús preferit és el de la forma llatinitzant i que s’ha admès un excés de formes catalanitzades segons la tendència establerta per la *GEC* que no han tingut acceptació (especialment, en els noms de núvols), la tria feta pel *DIEC* —aquell desgavell, aquell embolic, aquell *pandemòni* capaç de sumir l’usuari en una confusió diabòlica— coincideix quasi al cent per cent amb l’ús que els científics fan habitualment d’aquests mots.

8. Formes etimològiques dels parlars occidentals en la representació de les vocals (p. 48)

Tots estem d’acord que s’havien d’incorporar els verbs *nadar* i *xarrar* amb grafia *a* en el radical, que els correspon segons l’etimologia i segons la pronúncia dels dialectes occidentals, sense eliminar *nedar* i *xerrar*, ja que en els dialectes orientals les formes rizotòniques presenten e. Podria afegir informació sobre diferències entre un verb i l’altre, i

matisacions sobre el tractament dels seus derivats i sobre les derivacions intensives del tipus *cagarada / cagerada, fumarada / fumerada*, i mostrar-me d'acord amb els crítics a considerar prioritàries les formes en *-era-* d'aquests dobles —i fins i tot suprimibles les en *-ara—*, i en desacord amb algun altre punt (sobretot amb l'exigència de “nòmina completa”), però hi renuncio, perquè tot plegat té poca importància, en comparació amb altres capítols on m'he allargat massa.

9. L'ús del plural amb variants opcionals (ps. 48-49)

Tampoc no m'allargaré en aquest punt, ja que el tema dels plurals, més que de lèxic, és de morfologia i sens dubte serà tractat amb l'extensió deguda a la gramàtica de l'IEC. Només vull dir que, des del meu punt de vista, fa molt bé la Secció Filològica, no sols d'emprar indistintament qualsevol dels plurals en *-scs / -scos, -sts / -stos i -xts / -xtos* i en *-ig / -jos*, reconeguts com igualment correctes, sinó també de prioritzar en la pràctica les formes en *-os*, ja que les altres són impronunciables, de manera que en la llengua parlada no es fa diferència entre singular i plural, o bé es deforma el mot suprimint la *s* del grup consonàntic, i es diu *aquets* (que en molts parlars ha contaminat el singular, formant *aquet*, i en algun fins i tot *aqueta*), *juts, gets, compots, boc, desiis, passeis* etc., renunciant a la claredat de les formes *justos, gestos, compostos, boscos, desitjos, bojos, passejos* etc.; d'altra banda, resulten homòfons els plurals *tests i texts* (si per a aquest darrer no es fa erròniament *textes*), *trists i trits* —en baleàric, també *frescs i freds*— etc., i d'“una casa de boigs” es fa “una casa de bois”. Personalment, exceptuant *aquests* i ocasionalment algun altre (per exemple, en aquest text he usat predominantment *composts*, perquè és la forma que apareix sempre a l'*Aproximació*), empro amb preferència les formes en *-os*.

b) Manteniments i canvis en les accepcions i llurs definicions

1. Identificació i marcatge de les accepcions (ps. 50 i 51)

No entraré, ni de passada, en l'argumentació que fan, al llarg de dues pàgines —i aprofitant novament l'ocasió de cantar les excel·lències

del *DGEC*, com si algú l'hagués atacat— sobre els inconvenients de la manca de numeració de les accepcions. Tenen raó, però no pagava la pena de gastar energies per demostrar una mancança que, com hem vist en el primer capítol, va ser reconeguda ben aviat i ja es va fer constatar en la *Introducció*. No era possible, però, posar-hi remei per a la primera edició, que ja estava en curs, i com que la tasca és molt laboriosa, tampoc per a les reimpressions que ha calgut fer-ne fins ara. Caldrà esperar-ne la segona edició per a veure'n eliminada aquesta tara.

2. Duplicació i aglutinació d'accepcions

Després de dir que “no s'entén que en una obra on han participat una gran quantitat de col·laboradors i que ha passat per tantes mans” [i de rectificar immediatament que “potser és per això”], “hi hagi hagut confusió a l'hora d'agrupar les diferents accepcions d'una mateixa entrada” en termes especialitzats, i d'advertir que “en una obra col·lectiva cal fer sempre una tasca de coordinació acurada”, presenten tres exemples d'aquesta confusió: *saturació, salobre* i *semicircumferència*.

La meua ignorància en electroacústica i en química fa que no sàpigui distingir si vol dir o no exactament el mateix: “En un amplificador, estat o situació en què el senyal de sortida és inferior [...]” i “Fet de donar un amplificador un senyal de sortida inferior [...]”, ni si hi ha alguna diferència entre “eflorescència salina” i “capa de sal que deixa sobre la superfície d'un cos l'evaporació de l'aigua salada”. Si en el primer cas hi ha alguna diferència i en el segon no, les definicions que el *DIEC* dona de *saturació* i *salobre* són correctes, i en el cas de *salobre*, a l'explicació per al profà s'afegeix la que convé al científic (procediment que s'ha aplicat també, amb una lleugera diferència, tant en el *DIEC* com en el *DGEC*, en la definició de *semicircumferència*). Si no és així, hi ha hagut badades, però no veig que siguin pecats gaire grossos, i sembla que el follet de la impremta s'hagi volgut riure del detallisme dels crítics fent-los passar per alt (malgrat la cura que suposo que han posat en la coordinació i en la correcció de proves) una errata que els fa atribuir al *DGEC* la definició següent: “*semicircumferència* f. GEOM. La meitat d'una *semicircumferència* [*sic*], és a dir, l'arc [...]”.

3. Les definicions (ps. 52-58)

En aquest punt es palesa més que en cap altre que el títol del treball que comento no hauria de ser *El diccionari de l'Institut. Una aproximació sistemàtica*, sinó *Acarament sistemàtic entre el diccionari de l'Institut i el DGEC*. Tot el capítol s'ha redactat amb l'objectiu de remarcar amb gran reiteració que el *DIEC* ha seguit molt el *DGEC*, però no l'ha seguit prou.

El passatge més expressiu —que torna a posar sobre la taula tot el que plantejaven en parlar de la *Definició del DIEC* i que hem comentat a bastament— el trobem quan, després de reproduir unes paraules de la *Introducció del DIEC* en què Badia i Margarit esmentava la definició de *sirventès* com a mostra que “sovint hem procurat que ací les definicions de Fabra fossin ampliades o precisades”, es diu: “Nosaltres més aviat diríem que aquesta mostra posa de manifest que tot sovint el *DIEC* reproduceix les definicions del *DGEC*, el qual va procurar ampliar i precisar les de Fabra. Car la *mostra* que ha triat el president de la Filològica és justament un cas d'aquests, la reproducció literal d'una definició del *DGEC*. I ben fet que ho trobem, perquè la cosa assenyada era aquesta: recollir tot el que de bo l'obra de la *GEC* havia aportat al corpus lexicogràfic tot millorant-ne els aspectes que eren millorables. No ens lamentem que el *DIEC* copiï el *DGEC*, perquè ja hem explicat prou bé que no entenem que sigui acceptable cap concepte patrimonialista tocant al corpus lexicogràfic [...]. Ací, doncs, la «còpia» no és pecat sinó virtut. El pecat és fer veure que és propi allò que és comú” (p. 54).

Dit d'una altra manera: el *DIEC* havia d'haver pres el *DGEC* com a punt de partida; com que no ho ha fet, es pot dir que el *copia*; i com que no ho fa constar explícitament, *se n'apropia*. Pecat que, per cert, ells també cometem, p. e., quan després de fer broma sobre l'entrada del *DIEC* “*destructor* Vaixell de guerra”, afirmen: “El *DGEC*, que és qui havia incorporat aquest mot al corpus, el defineix com a «Vaixell de guerra, el de menor tonatge dels que componen les esquadres», passant per alt olímpicament que el *DCVB* l'havia incorporat abans, amb una definició més àmplia, que em sembla preferible (però això va a gustos): “Vaixell de guerra de superfície, molt veloç i de poca grossà-

ria, que té per armament principal el torpede.” O quan, parlant del mot *anfós*, asseguruen que el *DGEC* “havia recuperat aquest nom de peix del fons dialectal”, sense mencionar l'abundosa informació —i documentació— que en donen el *DCVB* i el *DECLC*. [Val a dir que, tot i el retret que han fet al *DIEC* de no aprofitar prou aquests dos diccionaris, ells sovint en prescindeixen. Els solen fer servir, això sí, com a suport de la seva posició, dient, p. e., que tal mot que consideren rebutjable “no és ni tan sols al *DCVB*” (i de vegades és fals, com hem vist en el cas de *passi*), o que “només és recollit a l'Alcover-Moll” —sense oblidar de remarcar que té la “màniga ampla” — o que el *DECLC* oferia “un bon guiatge” (per exemple, en el cas de *tiferada*) que ha estat desaprofitat.]

És clar que en parlar d'“incorporació” es deuen referir únicament a l'entrada en el que anomenen *corpus lexicogràfic estàndard*, propi del diccionari normatiu, i per això les entrades i definicions que el *DGEC* ha pres de l'Alcover Moll o del *DECLC* no són incorporacions d'aquests, sinó del *DGEC*... Segui com sigui, l'afirmació “el *DIEC* copia el *DGEC*”, seguida del retret “no ho fa prou” és constant al llarg de les vuit pàgines que dediquen a aquest apartat, que han encapçalat amb aquesta advertència: “Un dels índexs més eloqüents de la vàlua d'un diccionari són les definicions.” Només alguns exemples: “En aquest camp, el *DIEC* ha seguit la tasca sistematitzadora del *DGEC* —del qual, com hem vist, ha reproduït moltíssimes definicions— i fins i tot l'ha millorada en algun aspecte [...]. Tanmateix, hi ha tot un seguit de greus deficiències que no s'han esmenat o que fins i tot han estat empitjorades” (p. 53). “El *DIEC* reproduceix, en general, correctament les definicions del *DGEC*, ja sigui en el sentit que ho fa literalment, ja sigui perquè, com hem vist en altres apartats, les modifica o les amplia escaientment. Hi ha casos, però, que aquesta modificació no fa sinó fer malbé la definició del *DGEC*” (p. 56). “La tasca sistematitzadora del *DIEC*, en l'aspecte de les definicions, tot i seguir les petjades del *DGEC*, té un bon nombre de mancances que són inexplicables precisament perquè moltes d'aquestes el mateix *DGEC* havia sabut evitar [sic]” (p. 57).

En els exemples que donen de definicions confrontades amb les del *DGEC* —en què pregunten sovint “per què” no s'ha reproduït

exactament la definició d'aquest, i fins i tot per què no s'ha corregit—hi ha alguna badada real (*cuscuta*), però en general es tracta del manteniment de definicions del *DFabra* que consideren incompletes o inadequades. Hi ha diversos casos d'ús de fórmules avui considerades obsoletes (del tipus “Dit de...” o “Nom donat a...”) que Fabra usava molt, seguint una llarga tradició, i que encara ara es troben abundantment en edicions actuals de diccionaris prestigiosos, com el *DRAE*, el “María Moliner”, el *Gran DGEC* etc. i altres que per al consultant corrent són “distincions de llepafils”, sense el menor interès: troben que hi ha “circularitat” en la definició de *tendir* i *tendència*, informació insuficient en *lai* i sobrerera en *frontenis*, desequilibri entre “veus conceptualment molt pròximes”, per exemple, a favor de *futbol* en comparació amb *handbol* (desequilibri, per cert, que també existeix en el pes que tenen aquests esports en la societat actual), el pecat de presentar *marxa atlètica* com a exemple de la subentrada “Estil o manera de caminar”, en lloc de “recollir del *DGEC* la subentrada *marxa atlètica* (o simplement *marxa*) i la definició corresponent” etc.

Deixant de banda el caràcter subjectiu de moltes d'aquestes apreciacions, i que sovint les fan amb un to de suficiència o de sarcasme molt marcat, em limitaré a comentar alguns casos en què al meu entendre van errats —quant al defecte o la mancança, o quant a la solució que assenyalen.

“lluç [...] FIG. Tot altre que espavilat o deseixit” (com a mostra que “encara hi trobem definicions per negació, que havien estat esmenades pel *DGEC*”), enfront de: “[*DGEC*: Curt, parat, que no és espavilat ni deseixit]”. Esmena, doncs, només fins a un cert punt, aquesta del *DGEC*: els equivalents “curt” i “parat” no diuen gran cosa, sense l'explicació “que no és espavilat ni deseixit”, més simplement negativa que l'original d'on l'han tret.

“anfós Peix teleosti *Epinephelus guaza*, que pot atènyer un metre de llargada” —transcripció literal de l'entrada corresponent al seu sinònim *nero* del *DFabra*—: Després de comentar amb sorna la definició de “teleosti” i l'amplitud del seu significat, i de dir que al consultant no ictiòleg sempre li resta “el recurs distintiu de saber que [l'an-

fós] pot atènyer un metre de llargada”, donen la informació que hem comentat sobre la incorporació del mot, i la definició del *DGEC*: “Peix de la família dels serrànids (*Epinephelus guaza*), de cos voluminós i de colors foscs amb taques clares”, que per al consultant que no sigui ictiòleg conté informació suplementària sobre el color del peix, a canvi d'una reducció d'informació sobre la seva mida... És cert, però, que la consulta de la veu *serrànids* (“Família de peixos de l'ordre dels perciformes, de mida sovint grossa, cos robust, carnívors voraçs, que inclou el serrà, el llobarro, l'anfós i el dot”) li aportarà més llum que la de *teleostis*, sobretot perquè deurà conèixer algun dels peixos esmentats. Desenganyem-nos: només un ictiòleg podrà entendre la part científica de les definicions dels noms de peixos —i un ornitòleg dels d'ocells, i un botànic dels de plantes. Per als altres mortals, la definició científica diu ben poca cosa; el que és útil és la descripció de les seves característiques —forma, color, costums o virtuts...— i sobretot l'equivalència o la diferència amb altres animals o plantes que coneixem.

[Feta aquesta afirmació, n'he volgut fer la prova; i en consultar l'entrada *teleostis*, he descobert un defecte que els quatre crítics, incomprendiblement, han passat per alt en reproduir-la del *DIEC*: “*teleostis*: Grup de peixos del grup [sic] dels actinoptèrigis [...]”. Atès que *grup* no és una categoria taxonòmica —i per tant no la podia situar dins la classificació dels éssers vius que tots hem après de memòria a l'escola primària— i que no n'he trobat al *DGEC* —ni a la *GEC*— cap accepció amb la marca BIOL(ogia), he decidit d'esbrinar-ne el valor amb consultes successives al *DGEC* a partir d'“anfós: Peix de la família dels serrànids...”, amb aquest resultat: “*serrànids* Família de peixos de l'ordre dels perciformes...”; “*perciformes* Ordre de peixos de la subclasse dels osteïctis...”; “*osteïctis* Classe de cordats...”; “*cordats* Grup d'animals...”. A la fi, un *grup!*, però com que aquest es divideix en urocordats, cefalocordats i vertebrats, veig que m'he fet massa enfora de l'anfós i torno arrere per provar sort amb els teleostis. “*Teleostis*, Superordre de peixos actinoptèrigis...”; *actinoptèrigis* “*Gran grup* de peixos osteïctis...”. Em rendixo, sense haver-ho aclarit, però havent demostrat sobradament la meua hipòtesi.]

Per això aplaudeixo —i ells ho critiquen novament— que en el

DIEC es prengui com a principal un dels noms populars de cada peix —o ocell, o planta— i se'n doni el nom científic i una definició prou detallada perquè sigui reconegut pels profans, i que tots els sinònims es remetin simplement al principal. Exemple: “*nero* m. Anfós (peix)”.

“*romanço* [...] Dit fam. de l'amistançada d'algú” (p. 55). En critiquen aquest *d'algú* —que per cert perdura en el *Gran DGEC*—, i no el fet de no ser conseqüents amb el doble gènere que s'ha donat correctament a l'entrada *amistançat -ada*. Crec que la subentrada hauria de ser *tenir un romanço*, definida com “tenir un amistançat o una amistançada”.

“*alruna* f. Nom donat a l'arrel de la mandràgora” (p. 57). En critiquen la fórmula introductòria “Nom donat a...”, tot admetent que “el defecte prové directament del *DGEC*, que és qui incorporà el mot”, i el fet que la manca de la marca *esot* (erisme) pot fer pensar que es tracta de l'arrel de la mandràgora com a terme botànic, i conclouen: “És, doncs, un cas d'aquells en què podríem dir que el *DIEC* esmena el que no hauria d'esmenar i no esmena el que hauria d'esmenar.” Tal com jo ho veig, però, el que potser hauria d'esmenar és el fet mateix d'admetre el mot *alruna*, atès que, a part de presentar el grup consonàntic *lr*, inusual en català, no figura a cap diccionari anterior, tret de la *GEC* —que a la definició esmentada afegeix aquesta informació: “A Europa ha estat utilitzada fins al segle XX com a mitjà màgic [...]”. No en tenim documentació catalana de cap mena i no se'n troba ni una ocurrència al *Diccionari de freqüències*.

“*calça* [...] Ésser un calces.” Penso que és millor la definició fabriana, amb el “defecte formal” *Es diu de...*, que la del *DGEC*. *Ésser un calces* és ‘ésser un home dominat per la muller’, i en la formulació “Ésser (un home) dominat per la muller”, *ésser dominat* és simplement la veu passiva de *dominar*.

“*espardenyada* POP(ularment) Paraula o frase incorrecta dels valencians en parlar castellà. Davant la definició, cal demanar-se: només dels valencians? No pot aplicar-se als mallorquins o als empordanesos? O

als castellanoparlants quan parlen català [...]?” La resposta és: s'hi pot aplicar, amb el sentit de ‘disbarat, bajanada’, que també té en valencià i que caldria donar com a definició, sense localització geogràfica; el sentit de ‘disbarat d'interferència lingüística’ n'és una extensió de significat (que també es dóna en altres mots, com *matracada*, per exemple), equivalent de *catalanada* —o *mallorquinada*— i de *castellanada*, indistintament.

Quant a *colcar* ‘cavalcar’ —que convindria escriure amb la grafia *qualcar*, segons la pronúncia menorquina—, és cert que en mallorquí i menorquí també té el sentit d'‘anar en vehicle’, però em sembla raonable que la seva presència en el diccionari general es limiti al sentit principal, prescindint de l'extensió de significat.

4. Els exemples de les definicions (ps. 58-60)

Tenen raó de considerar inútils exemples com *és un cràpula*, *és un calçasses*, *un automotor* etc., que no afegeixen res a la definició. L'única solució, però, és suprimir-los: difícilment en trobaríem un d'il·lustratiu —innecessari, en realitat— que no fos llarg i rebuscat. En canvi, em sembla absurd el comentari que dediquen al manteniment per part del *DIEC* dels exemples fabrians de *germà germana*, *sadollar* i *sagrament*, que “semblen una autèntica professió de fe” i que “havien estat llevats o posats al dia pel *DGEC*, d'acord amb la sensibilitat [...] de la societat actual”. Consultat el *DGEC*, resulta que ha llevat l'exemple de *sadollar* —i és llàstima, ja que la multiplicació dels pans i els peixos, independentment de la fe de cadascú, forma part de la cultura general de qualsevol europeu—; que ha mutilat *tots som germans davant de Déu*, deixant-lo en *tots som germans* —és a dir, l'ha aigualit, sense llevar-li l'olor de cristianisme—, però hi ha afegit *germans en Crist*, que no trobem al *DFabra* ni al *DIEC*; i quant a *sagrament* —en el *DFabra* i el *DIEC*, “signe sensible d'un efecte espiritual que Déu obra en les ànimes i és causant de la gràcia”—, n'ha escurçat la definició reduint-la a: “Signe sensible i eficaç de la gràcia”; però un no creient que ho vulgui entendre i vagi a buscar l'entrada *gràcia*, hi trobarà (amb la marca

críst (ianisme), això sí): “Do gratuït, lliure i personal de Déu a l’home, pel qual, a aquest, li és ofert de participar de la vida divina.” Francament, aquestes diferències no justifiquen la contundent sentència dels quatre crítics (p. 60): “En aquest terreny el *DIEC* ha intervingut rebobinant la pel·lícula del temps i tornant-nos a l’ambient mig sàgristanesc de la gent benpensant dels feliços trenta, o bé proposant-nos noves definicions ben adequades al ‘pensament únic’ del sistema polític-mediàtic sorgit de la dita transició postfranquista...” Un poc ne llevarem...!, com diuen els personatges de les rondalles alcoverianes.

[Per cert, l’expressió “la dita transició postfranquista” remet a una menció anterior, que no ha aparegut dins aquest apartat 4. A l’apartat següent, que porta el núm. 6, es diu (p. 61): “Com hem vist a l’apartat anterior, [el *DIEC*] ha incorporat la marca REC (‘en recessió’) als femenins [amb significat de ‘muller del’]”, i tampoc no hem vist tal cosa (hi tornaran, però, més endavant: ps. 65 i 72). Això indica que la manca de l’apartat 5 no és un error de numeració: o s’ha passat per alt tot un apartat, o hi ha hagut una remodelació del text original, del qual han quedat vestigis que resulten incongruents.]

Observacions sobre alguns altres exemples

puta: “A remarcar, pel que fa a *puta*, que el *DIEC* dona de baixa una accepció del *DGEC* que sembla ben pertinent (bé que aquest no n’aporti una definició gaire com cal)” (p. 59). L’accepció, amb definició —que el *DGEC* ha retallat— i exemples, és tretada del *DCVB*. Crec que, en efecte, convé mantenir-la, amb la definició de Moll o amb una altra, però que faci entendre que es tracta d’un “adjectiu comodi” que en llenguatge vulgar substitueix qualsevol adjectiu (com *fotre* substitueix qualsevol verb) de significat despectiu: dolent, murri, traïdor, difícil, perillós etc. [Per cert, en aquesta societat nostra se sent cada dia, fins i tot en boca de gent suposadament culta i sensible, l’expressió despectiva *fill de puta*, que “la gent benpensant dels feliços trenta” considerava amb raó grossera i tavernària. Ja sé que els diccionaris no l’acullen, però potser convindria de fer-la-hi constar, amb marca particular —VULG(ar), RETR(ògrada)—, a fi de poder-la marcar més endavant

com OBS(oleta). Si es digués “fill de narcotraficant” o “fill d’evasor —o evasora— d’impostos”, també seria injust, però almenys es podria suposar que els fills treuen benefici de la condició paterna o materna...]

esquerar: Els dos llargs exemples del *DIEC* —posats sens dubte per fer notar un matís important que la definició “Criar, nodrir” no marca prou— no han aconseguit fer entendre a Francesc Esteve i companyia el significat d’*esquerar* [que, com en mallorquí *surar*, vol dir ‘criar’, ‘nodrir’ però ‘superant dificultats’ —sovint és sinònim d’‘acampar’, ‘fer escapar d’un perill’—: es pot dir —d’un infant, d’un animal— que “ja està esquerat”, és a dir, ‘criat’, ‘que ja es pot valer per si mateix’, o d’una mare, que “ha esquerat deu fills”, però rarament es dirà que n’ha esquerat un, tret que es tracti d’un infant malaltís]. Ho demostren amb aquest enginyós comentari: “A la concisa definició de ‘criar, nodrir’, [el *DIEC*] adjunta una *ubèrrima i ben esquerada* [!] exemplificació.”

menjapà. Com a mostra de “revisió realment primmirada dels exemples que poguessin presentar un esbiaixament sexista, classista o doctrinari” —i en contrast amb el sermó que trobarem en el punt 6, sobre la necessària revisió del *DFabra* “en tots els aspectes en què hi ha hagut un avanç democratitzador”—, ens presenten el cas següent: “On el *DFabra* deia (i el *DGEC* reproduïa, tot canviant la definició): *menjapà* m. Persona que hom és obligat de mantenir. *Aquest criat, acomiadeu-lo i us traien un menjapà de la casa*, el *DIEC* ha posat: *menjapà* m. i f. Persona que hom és obligat de mantenir. *Els seus fills són una colla de menjapans*, potser pensant que s’hi amagava un menyspreu classista que el text no afirma necessàriament. Ara, amb la nova formulació (canvi del qualificatiu *menjapà* aplicat no a un criat, sinó a la colla dels fills), no sabem si s’atenua o s’agreuja el que es volia evitar.”

Ves per on, a mi em sembla una bona mostra de “posada al dia” d’un exemple, “d’acord amb la sensibilitat de la societat actual”. El consell d’acomiar el criat resulta inadequat —avui no existeix el criat “que hom és obligat de mantenir”, potser perquè el d’abans “era obli-

gat de servir" cada dia, a qualsevol hora—, encara que ens referim a "persona que es manté a despeses d'altri" segons la definició de *menjapà* modificada del *DGEC*: un criat, avui, és simplement una "persona que es guanya la vida treballant a casa d'altri". En canvi, d'uns anys ençà sentim parlar sovint de fills ben granats que continuen vivint a casa dels pares, i de pares que se senten "obligats de mantenir-los". Personalment, l'exemple no m'agrada —he vist programes televisius penosos, sobre el tema, que em semblen francament perniciosos—, però no li podem negar actualitat.

6. *Objectivitat i ideologia en el gènere dels mots i en les definicions: no-discriminació per raó de sexe* (ps. 60-66. El punt 5 no existeix)

"Un diccionari és una obra humana i, com a tal, subjecta a les condicions del temps i l'espai on es fa i a la visió de qui l'elabora. Però [...] un diccionari que pretén cobrir el corpus lexicogràfic estàndard [...] ha de cercar més que cap altra obra la justesa i l'equanimitat. Això es demostra, d'una banda, en la tria dels mots que s'hi inclouen, però, sobretot, en les definicions, que és allà on més es pot traspuar la ideologia."

D'acord, en això; i també (quant a la teoria; quant a la seva aplicació a casos concrets, cal puntualitzar moltes coses) en la reflexió sobre la necessitat que hi havia d'actualitzar el *DFabra*, fent-hi una "revisió de tots els aspectes en què hi ha hagut un avanç democratitzador amb acceptació més o menys generalitzada: el reconeixement de la igualtat entre homes i dones, entre persones de diferent extracció social o càrrec [...], etc.". Ara bé, no té gaire sentit col·locar ací aquestes consideracions generals sobre la importància de les definicions (p. 60), després de l'apartat 3, titulat precisament *Les definicions*, i el 4, dedicat a *Els exemples de les definicions* (on es tracten ambdues coses). En tots dos hem vist que els crítics presentaven un recull heterogeni de mots pertanyents a camps semàntics diferents, dels quals uns "traspuaven ideologia" i altres no. Ara els agruparan atenent especialment a les motivacions ideològiques, respecte de la no-discriminació per raó de sexe (ap. 6), dels prejudicis racials o sociològics (ap. 7), de la reli-

gió i la moral (ap. 8) i de les institucions i l'adscripció nacional (ap. 9). Amb la qual cosa s'intensifica la "circularitat" —o el "caràcter cíclic"— dels seus arguments, per la represa reiterada d'exemples ja comentats —vistos sota un altre aspecte, però sovint repetint simplement el que ja se n'ha dit.

L'apartat 6, doncs, tracta de la preocupació que mostra el *DIEC* —i que abans havien mostrat la *GEC* i el *DGEC*— per la no-discriminació per raó de sexe: d'una banda, amb la feminització dels noms d'oficis i càrrecs, i de l'altra, en la formulació de les definicions.

La "feminització"

Atès que un dels grans canvis de la societat del nostre segle ha estat el reconeixement progressiu de la igualtat entre homes i dones i la incorporació massiva d'aquestes al món laboral, un dels aspectes que ha calgut revisar en els diccionaris —en qualsevol diccionari— és la inclusió dels noms femenins de càrrecs, oficis i tasques que secularment havien ocupat o realitzat en exclusiva els homes —i també, en molt menor mesura, la masculinització d'alguns altres que eren considerats propis exclusivament de les dones. Cal dir que aquesta revisió ha estat més lenta i més difícil en les llengües —o més exactament, en els àmbits geogràfics— en què s'havia assolit un més alt grau d'estandardització: les acadèmies van en general força endarrerides respecte de la societat. En els territoris que estan en procés de normalització després d'una llarga etapa de diglòssia, en canvi, l'adequació de les marques de gènere a la realitat social se sent com una necessitat ineludible. [Al Quebec, on, molt assenyadament, es va decidir adoptar en general l'estàndard del francès, aquest tema va ser motiu de greus problemes amb l'*Académie Française*, que encara no havia sortit del *Madame le professeur* en una època en què les dones ja eren majoria en el sector de l'ensenyament; no hi ha dubte, però, que moltes formes de femení introduïdes pels quebequesos, inicialment tolerades com a regionalismes de l'altra banda de l'oceà, acabaran figurant amb tots els honors al diccionari acadèmic.]

Per al català, és ben cert que la tasca sistemàtica, en aquest camp important del corpus lexicogràfic, la va fer la *GEC*, d'on va passar al

DGEC. Els quatre crítics ho fan constar i consideren que “cal convenir que en la gran major part dels casos el femení ha estat fixat correctament pel DGEC, i així han estat recollits”; fins i tot reconeixen que “en alguns aspectes el DIEC ha conservat els guanys assolits pel DGEC i encara els ha millorat” —això darrer, incorporant “la forma femenina de certs càrrecs que el DGEC no havia gosat feminitzar” (*bisbessa*), i posant la marca REC (‘en recessió’) als femenins que tenen el significat de ‘muller del’. Però presenten una llarga llista de casos en què troben que el DIEC s’equivoca, seguint massa el DGEC o no seguint-lo prou.

La seva posició és que cal “feminitzar-ho” tot: els noms d’oficis i càrrecs ja desapareguts, igual que els de formació moderna (no sols els que el DGEC feminitza, com *albarder* o *alfondeguer*, sinó els que registra exclusivament com a masculins, com *clergue* o *algutzir*), i que s’ha de prescindir dels femenins en *-essa*, de manera que propugnen femenins com *bisba*, *clerga*, *jutja*, *metja* etc. Em sembla una posició massa simplista. El sufix *-essa* (pres del llatí, i aquest del grec), com els castellans *-esa*, *-isa* i el francès *-esse*, es trobava originàriament en noms femenins de la mitologia i el culte (*deessa*, *sacerdotessa*), i s’adoptà, ja en baix llatí, per a càrrecs eclesiàstics (*abadessa*); són mots que s’han mantingut inalterables en el seu sentit original. Més tard, se sentí la necessitat (sovint en poesia) de feminitzar altres noms masculins i s’adoptà el mateix sufix (*poetessa*, *mestressa*, *metgessa*, *jutgessa*, i fins i tot *papessa*, emprat sobretot per designar la llegendària *papessa Joana*, de qui es conta que, disfressada d’home, arribà al papat); modernament, s’havia estès l’ús d’aquests femenins —com de molts altres— amb el sentit de ‘muller del’; és un sistema de tractament anacrònic —com el de *senyoreta* per a les dones solteres— però encara molt arrelat (a Alemanya, quan et presenten “Frau Doktor X”, no saps si es tracta d’una doctora o de la muller del doctor X), de manera que els femenins formats amb aquest sufix resulten ambigus, i n’hi ha —com *poetessa*, *advocadessa*— que són objecte de prejudicis contradictoris.

Els quatre crítics no tenen escrúpol a afirmar que “si bé és cert que en *poetessa* i *abadessa* hi ha el pes de la tradició, aquesta ja no es pot invocar en casos com *jutgessa* i *metgessa*, que només havien estat utilitzats en el sentit de ‘dona del’”, mentre defensen “*jutja*, mot ja documentat en català medieval”. Però tant el DCVB com el DECLC duen

documentació medieval de *metgessa*, en sentit propi o metafòric —en Bernat Metge, *Spill*, *Decameró* etc. [és curiosa la citació del *Decameró* que dóna el DECLC: “Ella, qui *metgessa* no era, posat que son marit o fos”]. De *jutgessa*, el DCVB duu una citació d’Ausiàs Marc, i el DECLC, s. u. *jutge*, diu “DERIV.: *jutgessa* [s. XIV, P. el Cerimoniós]; però Aversó: ‘*jutga*, posat femeninament””. El fet que modernament prenguessin el sentit de ‘dona del’, igual que *alcaldessa*, *advocadessa* i molts femenins d’oficis i càrrecs formats regularment —*apotecària*, *notària*, *generalala* etc.— no justifica que se n’exclouï l’ús en sentit propi.

El DIEC ha resolt aquests casos de la manera correcta, al meu entendre: ha mantingut els femenins en *-essa* de significat religiós o eclesiàstic i ha considerat rendible el sufix per a femenins del mateix camp semàntic (*bisbessa*); ha mantingut també *jutgessa* i *metgessa* com a femenins normals de *jutge* i *metge* (si bé *jutja* i *metja*, com a formes secundàries, no hi farien pas nosa) i ha considerat masculí i femení *alcalde* i *poeta* (que pel seu origen àrab i grec, respectivament, és adequat de considerar aplicables als dos gèneres), tot admetent també els femenins *alcaldessa* i *poetessa*; també manté *mestressa*, com a femení d’*amo* i de *mestre* ‘menestral’ i com a tractament, i secundàriament com a femení de *mestre* ‘ensenyant’, mentre que el femení prioritari d’aquest és *mestra*.

El DIEC també s’ha marcat, em sembla, els límits adequats en el passat i en la previsió de futur, per emmarcar la feminització dins les coordenades de la societat actual: ha incorporat la forma de femení —i la categoria gramatical en els de forma invariable— “a tots els càrrecs i oficis abans exclusius dels homes, a què les dones tenen accés”, independentment que hi hagin accedit ja de manera efectiva, o no: *minera*, *escombriaire*, *tinenta*, *astronauta*, *generalala* etc.; però no a aquells als quals no té accés, sigui perquè ja no existeixen, o perquè hi ha restriccions institucionals que ho impedeixen: *alfondeguer*, *alforger*, *alquimista*; *capellà*, *clergue*, *papa*, *sacerdot*, són presentats com a exclusivament masculins. *Papessa* té entrada pròpia, però no com a femení de *papa* (en aquest cas, l’entrada seria *papa papessa*) sinó com a ‘dona papa’, en metàfora poètica (una citació d’Isabel de Villena en el DCVB) o per designar la imaginària *papessa Joana* de què hem parlat; és ver, però, que hauria convingut de precisar-ho: en això, els crítics tenen raó.

No crec que en tinguin, en canvi, quan jutgen amb duresa aquestes limitacions: “No hi ha cap constricció social o institucional per a poder pensar que [els oficis considerats propis del passat] hagin estat almenys alguna volta en mans d’una dona, i en tot cas hi ha d’haver la possibilitat de fer ús de les formes femenines corresponents.” “Curiosament, mentre que concep que en determinades esglésies les dones puguin rebre l’ordenació episcopal, el *DIEC* no preveu, ni amb les dites restriccions [la precisió en algunes esglésies cristianes, de la definició de *bisbessa*], que accedeixin a una dignitat inferior, com és la de *clerga* o *clerguessa*” (p. 62).

No hi estic gens d’acord. És clar que podem imaginar una dona responsable d’un alfòndec, o una dona que hagi rebut ordenació sacerdotal, i anomenar-la *alfondeguera* i *clerga* o *clerguessa* —o *sacerdota* o *sacerdotessa*—, respectivament; seran formes correctes segons les normes gramaticals, però no formaran realment part del *corpus lèxic* català. Res no impedeix que un diccionari inclogui aquestes formes, correctes però mancades del suport de la realitat —el *DGEC* ho fa amb els noms d’oficis antics, però no amb els de tipus religions—, però la “justesa” que, com bé diuen, ha de cercar un diccionari normatiu “més que cap altra obra”, obliga el *DIEC* a cenyir-se a la realitat actual. I en aquesta, els noms d’oficis o de càrrecs que en el passat exercien exclusivament els homes i estan en desús són noms exclusivament masculins. D’altra banda, el *DIEC* no “concep”, sinó que “sap” que en determinades esglésies hi ha dones que han rebut l’ordenació episcopal; fent-ho constar a l’entrada *bisbessa*, no imposa cap “restricció”: en perfila la definició. També sap que hi ha dones que han rebut l’ordenació sacerdotal —i ho recull a l’entrada “*pastor pastora* ... || m. i f. Ministre del culte protestant”—, però no s’anomenen “sacerdotes” ni “clerguesses”.

La preocupació per la no-discriminació per raó de sexe

Els crítics fan constar que la preocupació —ben saludable, no cal dir-ho— d’evitar qualsevol mostra de discriminació per raó de sexe, es manifesta en el *DIEC* de dues maneres:

1ª, en el fet que “en contraposició al *DFabra* i també a la tradició

lexicogràfica catalana fins a les obres més recents, els lemes dels substantius es representin amb la forma plena masculí + femení (*pastor pastora*), en comptes de fer-ho amb la transcripció completa del masculí i només la terminació per al femení (*pastor -a*)”.

2ª, en la cura a evitar, en les definicions i els exemples, l’ús del masculí, o el mot *home*, com a “gènere no marcat de l’espècie humana, que inclou homes i dones”.

Sobre el primer punt, no prenen posició en aquest apartat —ho faran a l’apartat IV, 3, amb uns arguments que comparteixo. Sobre el segon, lamenten que “sembla que s’està d’acord en un dels punts que determinades plataformes polítiques i cíviques propugnen per evitar el sexisme”, i es dolen que la Secció Filològica accepti aquestes tesis i vulgui aplicar-les sense estudiar primer si tenen raó —ells creuen que “en tot cas, el sexisme es pogué donar només en el moment de la introducció en la llengua d’aquesta estructura”— i “si són aplicables d’una manera coherent” —i estan segurs que no ho són.

Estic d’acord amb l’essencial de la seva argumentació: “No és possible l’eliminació de l’ús del masculí com a gènere no marcat per als membres de l’espècie humana. En la major part de contextos no interessa al·ludir al sexe de les persones i la llengua fa molts segles que va resoldre el cas de manera pràctica i còmoda, sense redundàncies enutjoses.” Però no hi ha dubte que aquest tret de la llengua reflecteix una societat on l’home té el paper fonamental. No hi ha un “moment” d’introducció d’aquesta estructura en la llengua: segles de funcionament d’una societat de predomini masculí, on “nosaltres” i “vosaltres” i una gran quantitat de plurals aplicats a persones designaven homes —eventualment acompanyats de dones— convertiren el gènere masculí en “el gènere no marcat dels éssers humans”. Així, “els pares” són el pare i la mare, “els avis”, l’avi i l’àvia (paterns o materns), “els reis”, el rei i la reina, i fins i tot “els homes” són els homes i les dones, i només quan el plural no inclou cap home porta la marca de femení —que per això és “el gènere marcat”.

És cert que, en determinats ambients, la cura per evitar “el sexisme” en el llenguatge mena a malmetre la llengua. En el món de l’ensenyament, sense anar més lluny: està bé que l’Associació de Pares (APA) s’hagi convertit en “Associació de Mares i Pares” (AMPA) —sobretot

en un temps en què hi ha tantes famílies monoparentals—, però la tendència a precisar constantment “nens i nenes”, “professors i professores”, “pares i mares”, en un esforç inútil d’igualació de sexes (bé cal emprar el gènere no marcat en els adjectius: nens i nenes aplicats, pares i mares col·laboradors,...), condueix sovint a discursos i textos farragosos que haurien de ferir la sensibilitat dels ensenyants.

Però és cert també que cal que el canvi que s’ha produït en la societat, cap a la igualtat real d’homes i dones, es reflecteixi en el llenguatge. L’accés —lent i difícil— de la dona a càrrecs i ocupacions que abans els homes ocupaven en exclusiva quedava dissimulat per l’ús del plural “no marcat”, la qual cosa afavoria els prejudicis masclistes contra aquest nou paper de les dones; molts pacients volien “un metge”, i no “una metgessa”, i moltes empreses no admetien “una enginyera” o “una arquitecta” etc. La dona necessitava, no sols “ocupar” llocs dins la societat, sinó que “constés que els ocupava”. Per això la “feminització del llenguatge” forma part de les reivindicacions generals del paper de la dona en el món d’avui. I ja sabem que en totes les reivindicacions hi ha un punt d’exageració entre la militància, que segurament és necessari per obrir-se pas i arribar a l’opinió pública i que desapareix quan la reclamació ha estat satisfeta.

Ara bé, el canvi d’hàbits lingüístics arrelats durant segles no es fa en dos dies. Gràcies, en bona part, a l’acció voluntarista de grups sensibilitzats (dones, ensenyants...) s’han anat evitant, a poc a poc i amb més o menys encert, les fórmules “masclistes” que impregnaven la paperassa administrativa i comercial com si les dones no existissin o no tinguessin personalitat pròpia (no fa pas tants anys que els bancs exigien “el permís del pare o del marit” per atorgar un crèdit a una dona major d’edat i econòmicament independent). Les “solucions bàrbares” inicials, del tipus “el/la senyor/a, domiciliat/da a...”. “L’interessat/da”, o “Benvolgut/da amic/ga”, s’han anat eradicant (gràcies, en part, als avenços tecnològics, que permeten personalitzar els destinataris d’una comunicació col·lectiva) i la dona s’ha fet present amb naturalitat en els papers públics per mitjà de fórmules substitutòries del masculí no marcat. Trobo plausible que el *DIEC* s’hagi sumat a l’esforç d’actualització (encara que en alguns casos que els crítics denuncien —*humà -ana, calavera, catecumen -úmena, paio paia*— la definició hagi

resultat poc encertada) i que ho hagi fet sense deixar de “fer un ús abundós del masculí com a gènere no marcat”, tal com ho constaten els quatre crítics (p. 63). Per això estic en total desacord amb les dues preguntes que fan a continuació: “Per què, doncs, aquests canvis tan gratuïts com innecessaris? O si es consideren necessaris, per què no es fan en tots els altres casos, que són la immensa majoria?”

En canvi, estic d’acord en la conveniència de declarar ‘en recessió’ o de sentit figurat l’expressió *el sexe dèbil*, per ‘les dones’ —i també *el sexe fort*, ‘els homes’, que coherentment s’havia de fer constar—, i sobretot *el bell sexe*, que té tot l’aire d’èsser pres del castellà —posats a admetre-la, crec que fa bé el *DIEC* de considerar-la secundària respecte de *sexe dèbil*. I m’estranya que no posin cap reserva a l’exemple *S’admeten socis d’ambdós sexes*: ara que ja no és tabú parlar de bisexualitat, aquesta expressió, sobretot en determinats anuncis d’oferta de treball, resulta ambigua.

Quant a “*barjaula* f. Mala dona; prostituta”, el comentari que en fan (p. 64) em sembla un exemple de voluntat de cercar tres peus al gat. M’hi abonaria si proposessin simplement de suprimir “mala dona”, tal com va fer el *DGEC*, però si “el *DIEC* no recull *mala dona* com a prostituta ni s. u. *mala* ni s. u. *dona*”, i tampoc no ho fan els altres diccionaris, d’on treuen que “una cosa és una mala dona i una altra, una prostituta”? Estic segura que una enquesta popular o una recerca de les seqüències *mal home* i *mala dona* en textos diversos, treuria a llum un altre tret “masclista” del català: la gent identifica “mal home” amb ‘malvat’ i “mala dona” amb ‘prostituta’, mentre que ‘una malvada’ és *una dona dolenta* —però deixem de banda les elucubracions: a la definició de *barjaula*, no hi sobra pas el punt i coma que caldria substituir per una pleca o dues: hi sobra la primera part de la definició.